

**More
a pevnina**

Krajina večného leta

Najdôležitejšia chvíľa v živote prímorskej Dalmácie je tá, keď sa končí leto. Len najstarší a najskúsenejší obyvatelia jadranského pobrežia vedia predvídať deň, či presnejšie noc, keď sa leto nepostrehnuteľne zmení na jeseň. Pre človeka nenavyknutého na stredomorské slnko je leto jav taký totálny, že jeseň a zima mu pripadajú ako nepravdepodobné, nemožné. A predsa príde deň, keď sa kúpeš v teplom mori alebo sa vyhrievaš na pláži, srkajúc *gemišt*, čiže biele víno s vodou, pričom hľadáš na čisté nebo bez mráčika. V noci prichádza búrka, zavýja vietor, veľké dažďové kvapky tlčú o okenné sklá. Na druhý deň je znovu čosi vyše dvadsať stupňov, ale všetci už vedia, že leto sa nevráti, že sa definitívne skončilo. Sezóna plynule prechádza do nesezóny. A zrazu ľudia, čo sa túľajú po centre s plecniakmi, už nie sú batôžkari, ale iba žiaci a študenti, ktorí sa vracajú zo školy. Ďalšie a ďalšie reštaurácie a krčmičky zatvárajú svoje brány, stoličky sa skladajú jedna na druhú a pripútavajú sa povrazom, namiesto menu vo dverách visia kartičky s oznamom: Dovidenia na budúci rok v júni. Poľština, čeština, nemčina, angličtina sa vytrácajú z ulíc, nahrádza ich dalmátska verzia chorvátčiny, ktorej najcharakteristickejšou vlastnosťou sú samohlásky „e“ a „a“ používané na vyjadrenie celého repertoáru dojmov a emócií.

Parkoviská, na ktorých doteraz parkovanie stálo celý majetok, dvíhajú rampy. Nikoho neprekvapuje, že autá sa tu nezamykajú. Ak nás niekto zablokuje, stačí vedieť, že pretlačiť susedovo auto na iné miesto je bežnou súčasťou tunajšieho folklóru. Davy ľudí sa vytrácajú a spolu s nimi aj široká gastronomická a ubytovacia ponuka. Zatvárajú sa dokonca aj niektoré benzínové pumpy, a bankomaty informujú, že peniaze v nich nie sú. Je to čas účtovania a nervózneho preratúvania, či tohtoročná sezóna umožní prečkať zimu. Hoci by sa mohlo zdať, že už-už príde niekto, aby vyhnal tých posledných, čo tadiaľto prechádzajú, a zamkol na kľúč brány Dubrovníka, staré mesto v Zadare alebo Diokleciánov palác v Splite, v skutočnosti až prvé kvapky dažďa zvestujú návrat k ospanlivej všednosti.

Počas neprítomnosti turistov netreba vypínať iba mor-ský organ. Ten stál Zadar štyridsať miliónov kún, a teraz na ňom vyhrávajú vlny. Prudké jesenné a potom zimné vetry však spôsobujú, že zvuky sú čoraz znepokojujúcejšie. Namiesto chlácholivého šumu počuť len strašidelné, kakofonické hvizdy. Slnko, i keď stále prítomné, prestáva určovať rytmus života. Už sa pred ním netreba skrývať a prekladať väčšinu prác na večer alebo skoré ráno. Teraz preberajú vládu vetry, ktoré organizujú život predovšetkým v ostrovnej Dalmácii. V istej malej dedinke na Hvare sa nachádza basreliéf zobrazujúci veternú ružicu. Názvy sú vypísané v miestnom dialekte: *tramuntona*, *maištrol*, *pulent*, *garbin*, *oštar*, *jugo*, *levont*, *bura*. Najstrašnejšie z nich, a to vie každé chorvátske decko, sú jugo a bura.

Jugo, vietor juhovýchodný a jednotvárný, prináša otep-lenie a niekedy aj červený piesok zo Sahary. Príjemným závanom jari uprostred zimy vytvára ilúziu pohody, ale v skutočnosti je to slovanské pomenovanie vetra známeho

ako *sirocco*, vietor smrti. Ak sa pokazí len pršut, čiže tradičná šunka sušená na slnku a vetre, nie je to to najhoršie. Obvykle totiž vyvoláva aj bolesti hlavy, depresie, vražedné chůťky alebo absolútnu bezmocnosť. Chorvátsky spisovateľ z ostrova Vis Senko Karuza o ňom napísal báseň nazvanú jednoducho *Jugo*: „Veľká chyba je písať o jugo, kým trvá // Vlhkosť a nepokoj zliepajú slová // Ktoré môžu zmiznúť a nikdy viac sa // Nikomu neukázať. Preto je mlčanie základný zákon // platný v čase jugo. Lahko sa naň // Potom zabudne.“¹

Bura, ktorú v gréckej mytológii zosobňoval neskrotný Boreas, kočiš nesmrteľných koní, je zasa ľadová, rýchla a prudká, uzatvára mosty, nedovoľuje premávať trajektom. Na rozdiel od Grékov si ju Slovania predstavujú ako ženu, a to takú, akú poznáme zo stereotypných predstáv a akčných filmov: zvodnú, ale nebezpečnú. V jednej z legiend to bola krutá šľachtičná, ktorú stihol Boží trest, preto k nám jej chladný dych preniká rovno z pažeráka pekla. Bura je východný alebo severovýchodný vietor dosahujúci v nárazoch do dvesto kilometrov za hodinu* – vzniká, keď vzduch nad horami vychladne, no nad morom je ešte stále teplý. Začína sa takmer bez výstrahy, takže neskúsených jachtárov dokáže priviesť do záhuby. Tým, ktorí nie sú zvyknutí na prímorský život, spôsobuje okamžitý zápal dutín alebo ucha, ale obyvatelia pobrežia tvrdia, že vyčistí myseľ rovnako ako nebo od mračien.

* Najvyššia zaznamenaná rýchlosť bury v Chorvátsku je 307 kilometrov za hodinu, ale to je údaj z neoficiálneho merania, lebo zariadenie nebolo prispôbené na meranie takých veľkých rýchlostí. Oficiálne na chorvátskom pobreží najviac fúkalo v roku 1998 pri moste Maslenica nad riekou Krka – 248 kilometrov za hodinu.

Posledný letný víkend trávim na chorvátskej Ibize. Takto v turistických prospektoch nazývajú pláž Zrće na ostrove Pag. Toto prirovnanie je poriadne zveličené, ale v Chorvátsku, ktoré na dovolenky láka zväčša rodiny s deťmi, si pláž s niekoľkými diskotékami a klubmi otvorenými dlho do noci takúto nálepku priam pýtala. Ešte vždy je horúco, na nebi ani obláčik. Ukáže sa, že skoro Ibiza je zatvorená, ale to nie je nijaká prekážka, cez nedbanlivo natiahnutú reťaz prechádzame rovno na pláž. Výhľad je ako zvyčajne očarujúci, aj keď niekoľko mesiacov strávených na chorvátskom pobreží ma postupne impregnuje voči nadšeniu z prelínania rôznych odtieňov blankytu. Na Zrći investori predsa len uznali, že príroda sa sama neubrání a treba jej pomôcť viac, než je bežné, výraznejšie, dôkladnejšie. Zo stánkov obitých doskami vytrčajú fantastické tvary vede známych aj neznámych tvorov. Možno, že vo svetlách stroboskopu veľká chobotnica v cylindri, ktorá ňaťahuje svoje zelené chápadlá kamsi na piesok, nadobúda zmysel. V žiari slnka pripomína cesto v pomerne pokročilej fáze kvasenia.

Nielen my sme sa nechali zviest poslednými slnečnými lúčmi. Viacčlenná skupinka poľských turistov vylihuje na pláži, miešajú sa plechovky chorvátskeho piva Ožujsko s plechovkami Harnaša privezeného z domoviny, z mobilu počuť hlasné tóny. Chtiac-nechtiac sa započúvam do slov pesničky rapera Tedeho: „Toto je posledná noc, hneď sa to skončí / Kurvy, vodka a koks / Vodka a koks, naša posledná noc.“

Cestou popri pláži narazím na disko-krčmu, stojacu na konci radu stánkov. Nádej na kvapku kávy mi dodávajú pokriky a smiech, ktoré odtiaľ zaznievajú. Ignorujem fakt, že všetko vyzerá tak, akoby bolo zatvorené, a vchádzam dnu; zastavujú ma až začudované pohľady niekoľkých mužov.

„Zatvorené, slečinka,“ vraví mi jeden z nich, asi tak štyridsiatnik. „Sezóna sa skončila.“

„Nemôžem dostať ani kávu? Vodu?“ odhodlám sa na zúfaly pokus. „Tak čo tu vlastne robíte?“

„Pár vecí treba zabezpečiť, čo-to opraviť. Musí to byť hotové pred ďalšou sezónou. Teraz už nemá zmysel otvárať, leto je za nami.“

Pozerám sa mu do očí a rozmýšľam, či si zo mňa ne-
uťahuje. Je tridsaťpäť stupňov v tieni, more je teplé ako polievka.

„Leto je za nami,“ opakuje chlácholivo. „Vo vzduchu cítiť jeseň.“

Ďalšiu noc prvý raz spáchne chladný dážď.

Obyvatelia globálneho Severu prichádzajú rok čo rok na Juh, aby zakúsili niečo, čo im pripadá ako *ozajstný život*: bez daní, práce od siedmej ráno a hromady formalít. Túžia si vychutnať krásu krajiny a nadchýnať sa spontánnymi domorodcami plnými ľudovej múdrosti, ktorých úvahy sú nevyhnutne sprevádzané fermentovanými plodmi viniča. Zjesť figu zo stromu a nie z vrecúška, rybu dostať v prístave namiesto toho, aby ste ju vyhrabali z chladiaceho boxu v supermarkete. Na chvíľu sa ponoriť do hedonizmu pozorovania. Pre tento dojem autentickosti južanského života sú ochotní akceptovať opitých a neprijemných čašníkov, rybaciú polievku z bujónu v kocke alebo poldruhahodinové zápchy na ceste z Omiša do Splitu, a predovšetkým si nehorázne priplatiť za perfektný apartmán, z ktorého sa otvára výhľad na chvíľkový sladký útek od reality.

V Dalmácii od deväťdesiatych rokov prakticky neexistuje priemysel a poľnohospodárstvo na kamenitej pôde nikdy nijako zvlášť neprekvitalo. Stredomorie ako miesto

umeleckých a vedeckých inovácií je nostalgická pieseň spred stáročí. Zostal čistý priestor – práve tento, zužitkovaný a speňažený, stal sa skutočnou valutou, nielen výmenným artiklom. Spisovateľ a novinár Jurica Pavičić, pochádzajúci zo Splitu, nazýva túto oblasť „izbou bez výhľadu“ – hoci my, národy Severu, hľadáme na obyvateľov Juhu z prenajatých terasy, oni sa nemajú kam pozrieť. Zostali uväznení medzi minulosťou, ktorú musia ošetrovať, aby naplnili očakávania návštevníkov, súčasnosťou, v ktorej nepredstavujú pre aktuálny svet Západu nijakú konkurenciu, a absolútne neistou budúcnosťou. „Existuje život mimo turistiky?“ pýta sa dramaticky spisovateľ. „Sme už len štatisti vo veľkom divadelnom predstavení nazvanom *Turistická destinácia*?“²

Pavičić má tak trochu pravdu, leto v Dalmácii je predstavenie, po ktorom sa zhasnú svetlá, zmýva sa mejkap, rozoberá sa scéna. Postačí jednoduchý experiment – navštíviť to isté prímorské mestečko dvakrát, raz v sezóne a raz mimo sezóny. Takýmto spôsobom som v pochmúrnom februárovom dni nespoznala Jelsu na Hvare a až slávny pomník osla mi pripomenul, že pred necelým polrokom som tu strávila omamný letný týždeň. Nespoznala som Jelsu, ale Jelsa spoznala mňa – počas sezóny som bola jednou z milióna tvárí, či skôr telom, ktorému treba dať nocľah, nakrímiť ho, napojiť, diskrétno ho pripraviť o peniaze a poslať domov; teraz, v zimnej ospalivosti malého mestečka, sa môj prízvuk opäť ukázal ako príznačný, prestala som byť súčasťou turistickej masy a južanská zvedavosť mi nazerala do novín, do auta i do kávy. A ja som sa zatiaľ cítila, akoby som cez kľúčovú dierku sledovala výjav, ktorý nebol určený pre moje oči.

„Tento rok sa ti sezóna začína nejako privčas,“ vyprskla bez závidosti či pobavenosti susedka ženy, od ktorej sme si prenajali byt.